

**МОДЕЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ УЧНІВ
ОСНОВНОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

Руслан СОПІВНИК, доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: sopivnyk_r@nubip.edu.ua

Анотація. У статті конструється модель формування лідерських якостей учнів основної школи засобами інтерактивних технологій складовими елементами якої є: мета (створення умов для формування і самовиховання лідерських якостей учнів основної школи засобами інтерактивних технологій); зміст (кластер лідерських якостей, що забезпечують індивіду домінування у взаємовідносинах із однолітками); етапи формування (мотиваційний, інформаційно-пізнавальний, ціннісний, праксеологічний, рефлексивний); педагогічні умови (мотивація учнів до лідерства; забезпечення готовності педагогічного колективу основної школи до формування лідерських якостей учнів; розвиток учнівського самоврядування); форми та методи (словесні, наочні, практичні, інтерактивні: авторська тренінгова вправа «Розумний вибір між посиленням продовольчої безпеки і просуванням альтернативних джерел енергетики?», рольові ігри «Шнурочок», «Велике сімейне фото», «Три факти про себе», «Пам'ятник почуттям», «Спільний малюнок» «Передати одним словом», «Мафія» та інші); діагностичний інструментарій (анкета визначення сформованості лідерських якостей); результат (зростання рівня сформованості лідерських якостей учнів основної школи). Акцентується, що мотиваційний етап моделі передбачає формування потреб у високих досягненнях, престижі і визнанні, самореалізації. Вказується що інформаційно-пізнавальний етап моделі базується на передачі учню основної школи знань про лідерство (ситуаційна теорія, теорія ціннісного обміну, теорія сервант-лідерства), владу, прийоми психологічного впливу на соціальне оточення, методики самодіагностики і самовиховання лідерських якостей. Наголошується на тому, що ціннісний етап моделі забезпечує позитивне ставлення учнів основної школи до лідерства, як загальнолюдської та національної цінності. Відтак, передбачається формування поведінкових складових лідерських якостей учнів шляхом застосування інтерактивних технологій. Заключним етапом моделі є рефлексивно-оціночна складова, що дозволяє учню вийти на рівень самовиховання та долати дистанцію між «Я-реальним» та «Я- ідеальним».

Ключові слова: лідерські якості, учні основної школи, якості ціннісного лідерства, якості лідерства служіння, інтерактивні технології

Актуальність (Introduction).

Проблема лідерства бере свій початок з найдавніших часів зародження людської цивілізації. На різних етапах лідерами ставали найпасіонарніші представники людського роду, вони були, як правило, фізично сильними, відважними, рішучими, вольовими, натхненними особистостями, які спроможні дати поштовх злету своїх народів. В умовах сьогодення, коли

людство зіткнулося з доленосними викликами щодо глобальної зміни клімату, пандеміями, голодом, невиліковними хворобами, ескалацією боротьби за володіння ресурсами та перерозподілом сфер впливу з метою заволодіння контролем за логістичною інфраструктурою все гостріше постає питання підготовки дітей і молоді до життя і праці із сформованими лідерськими якостями. Саме лідери

здатні творчо підходити до вирішення завдань, до продукування нової якості, вони наділені креативністю і можуть нестандартно мислити, діяти асиметрично, що дозволяє долати кризи та вирішувати існуючі проблеми на глобальному регіональному та локальному рівнях. Тому, розробка методичного інструментарію для закладів середньої освіти, який дозволить алгоритмізувати роботу з виявлення дітей і юнаків схильних до лідерства, супроводу їх становлення на різних етапах освоєння навичок так, щоб школа стала кузнею молодих, енергійних, підприємливих лідерів здатних діяти з позиції керівника, ініціювати проекти, планувати роботу, забезпечувати контроль мотивацію і координацію діяльності послідовників членів трудових колективів на усіх щаблях суспільної організації держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Analysis of recent researches and publications). Серед останніх досліджень присвячених питанням формування лідерських якостей учнів та студентів можна виділити ряд зарубіжних досліджень таких авторів як Е. Берна, Р. Бояциса, А. Врума, Е. Ейнарсена, М. Кетс де Вріса, Т. Кучмарські, С. Кучмарські, Е. Маккі, А. Менегетті, Деніел Гоулмана, Джима Лоера, Тоні Шварца та інших.

Особливо актуальною тема розкриття лідерського потенціалу стала для національних учених, а саме: І. Бех, О. Бортнікова, О. Василькова, Б. Головешко, Ю. Кращенко, І. Костиря, А. Семенов, І. Васильківський, П. Смоляк, І. Резнік, Г. Шевченко, Г. Філіпчук, В. Ягоднікова та інші.

Мета статті конструювання моделі процесу формування лідерських якостей учнів основної школи засобами інтерактивних технологій.

Методи (Methods). У процесі дослідження застосовувалися, як теоретичні, так і практичні методи наукового пошуку, а саме: аналіз,

синтез для вивчення наукової літератури та розчленування на частини різних складових процесу формування лідерських якостей учнів основної школи засобами інтерактивних технологій; абстрагування для виокремлення інтерактивних методів, індукція та дедукція для формулювання висновків досліджуваної проблеми; моделювання для створення графічного двійника дослідження процесу формування лідерських якостей учнів основної школи засобами інтерактивних технологій; спостереження для аналізу поведінкових актів учнів за підсумками впровадження педагогічних умов; метод експертної оцінки для конструювання кластеру лідерських якостей учнів основної школи.

Виклад основного матеріалу.

Модель ми розглядаємо як графічний двійник досліджуваного процесу, що дозволяє вивчати його у повному обсязі із виокремленням ключових складових елементів. У нашій моделі формування лідерських якостей учнів основної школи засобами інтерактивних технологій є: мета (створення умов для формування і самовдосконалення лідерських якостей учнів основної школи засобами інтерактивних технологій); зміст (кластер лідерських якостей, що забезпечують індивіду домінування у взаємовідносинах із однолітками); етапи формування (мотиваційний, інформаційно-пізнавальний, ціннісний, праксеологічний, рефлексивний); педагогічні умови (мотивація учнів до лідерства; забезпечення готовності педагогічного колективу основної школи до формування лідерських якостей учнів; розвиток учнівського самоврядування); форми та методи (словесні, наочні, практичні, інтерактивні: авторські тренінгові вправи, рольові ігри, кейс-метод); діагностичний інструментарій (анкета визначення сформованості лідерських якостей); результат (зростання рівня

сформованості лідерських якостей учнів основної школи).

Мета моделі передбачає створення умов для формування і самовдосконалення лідерських якостей учнів основної школи засобами інтерактивних технологій. Головними завданнями моделі є: 1) спрямування педагогічних зусиль на діагностику і формування конкретних лідерських якостей учнів основної школи; 2) застосування інтерактивних форм, методів і засобів організації освітнього процесу, направлених на реалізацію лідерського потенціалу особистості учня; 3) сприяння оволодінню учнями основної школи прийомами самовиховання лідерських якостей; 4) координація діяльності різних суб'єктів освітнього процесу для систематичного формування і лідерських якостей учнів основної школи; 5) забезпечення реалізації педагогічних умов формування лідерських якостей учнів.

Зміст моделі формування містить виокремлені, шляхом застосування методу експертної оцінки (успішних людей попросили сказати проаранжувавши ті якості, які з їх точки зору можна назвати абсолютними лідерськими), лідерські якості до яких віднесено: 1) загальні управлінські (компетентність, практичне мислення, комунікабельність, сильна воля, міцне здоров'я, стресостійкість, уміння працювати в команді; 2) власне лідерські (харизматичність, креативність, ініціативність, емпатія).

Під якістю ми розуміємо потребу поводитись певним чином у широкому діапазоні ситуацій, що залежить також від когнітивної, емоційно-ціннісної сфери особистості. З огляду на це нами виділено п'ять етапів формування лідерських якостей майбутніх фахівців АПК, а саме: 1) мотиваційний; 2) інформаційно-пізнавальний; 3) ціннісний; 4) праксеологічний; 5) рефлексивний.

Мотиваційний етап включав зосередження зусиль на актуалізації потреб у високих досягненнях, афіліації, престижі і визнанні та самореалізації. Завдання учителів і класних керівників

зводилося до супроводу мотиваційного процесу учнів основної школи.

Інформаційно-пізнавальний етап реалізується шляхом впливу когнітивну сферу учня основної школи, що передбачає передачу знань про лідерство, теорій його походження, типів і стилів лідерства, обставин за яких найчастіше реалізується лідерський потенціал особистості; про владу і відносини домінування-підлеглості; про прийоми впливу на свідомість і поведінку послідовників; про прийоми самовдосконалення лідерських якостей.

Ціннісний етап формування лідерських якостей учнів включає педагогічний вплив на афективну і вартісну сферу особистості з метою викликати у вихованців оціночно-позитивного ставлення до лідерства, як затребуваного суспільством і ситуацією соціального процесу та особливої ролі у ньому висок статусного індивіда ролі.

Праксеологічний етап формування лідерських якостей передбачає залучення учнів основної школи до лідерських дій та накопичення досвіду лідерської поведінки. На цьому етапі учні долучалися до різних видів діяльності і вчилися діяти з позиції лідера (пізнавальна діяльність, ігрова, громадська робота, творча, участь у роботі органів самоврядування та ін.). При цьому особлива увага звертається на інтерактивні методи, що базуються на міжособистісній взаємодії вихованців.

Варто структурувати методи за етапами формування лідерських якостей учнів та забезпечувати поступове формування відповідного психологічного утворення (кластеру лідерських якостей). Так, наприклад серед властивих інформаційно-пізнавальному компоненту нами виділено: диспути і дискусії, конференції, зустрічі з відомими людьми, інтелектуальні ігри та вікторини, предметні олімпіади, евристичний метод; відповідні ціннісному компоненту: відвідування театрів, участь у колективах художньої самодіяльності, ту-

ризм, метод прикладу; адекватні праксеологічному компоненту (індивідуальні доручення, різні форми студентського самоврядування, різні види практик, екологічний туризм, заняття в гуртках і професійних студіях, конкурси та виставки, спортивні змагання, акції по благоустрою території).

Особливий акцент слід на тих формах і методах які дозволяють втілити принцип суб'єкт-суб'єктних відносин учасників освітнього процесу основної школи. Такі форми роботи передбачають самореалізацію лідерського потенціалу та самоврядування учнів. У ході формування лідерських якостей учнів варто застосовувати авторську рольову гру «Тваринницький комплекс на околиці рідного міста?», авторську тренінгову вправу «Розумний вибір між посиленням продовольчої безпеки і просуванням альтернативних джерел енергетики?», авторську ділову гру «Лідер стартапу»). Їх застосування сприяло формуванню в учнів екологічних знань, компетентності, практичного мислення. У ході розвитку харизматичності, стресостійкості застосовувалися тренінгові вправи «Передати одним словом», «Сніданок з героєм», «Мафія», «Леопольд», «Розвідник», «Метод розвитку творчого мислення Джона Арнольда», «Розвиток харизматичних якостей», «Шнурочок», «Велике сімейне фото», «Коріння моєї сили»).

Рекомендується проводити «Учнівську республіку» - гру, яка передбачає створення міні-моделі держави, у якій юнаки і юначки формують органи управління, законодавчу, виконавчу і судову гілки влади. Створення такої ігрової квазі-держави включає формування органів влади на посадах по черзі працюватимуть учні та діятимуть з позиції лідера. Кульмінацією гри є вибори учнівського президента. Створюється виборча комісія, формуються «політичні партії», проводиться виборча компанія з голосуванням.

Варто проводити «Школу лідерства» - у ході якої відбуваються не тільки

зустрічі з успішними людьми, а й передаються учням знання про сутність, структуру, теорії походження, типи і функції лідерства, його роль у розбудові та обороні держави.

Рефлексивний етап передбачає формування лідерського ідеалу, адекватної самооцінки та «Я-концепції» з метою самовдосконалення кластеру лідерських якостей на основі рефлексії. Це дозволяє учню побачити власне «Я» задля того щоб переконатися, чи відбулися зміни на шляху досягнення «Я-ідеального». Педагогічний супровід процесу формування лідерських якостей передбачав спонукання учнів до використання методів самовиховання: самопізнання, самоаналізу, самопримусу, самонавіювання, самоконтролю, самозвіту тощо. Ці методи при відповідній мотивації дозволяють особистості цілеспрямовано розвиватися, реалізуючи лідерський потенціал, накопичуючи досвід лідерської поведінки.

У ході моделювання процесу формування лідерських якостей учнів основної школи засобами інтерактивних технологій нами за допомогою методу аналізу літератури на задану тему виокремлено та обґрунтовано педагогічні умови, а саме: 1) мотивація учнів до лідерства; 2) забезпечення готовності педагогічного колективу основної школи до формування лідерських якостей учнів; 3) розвиток учнівського самоврядування.

1. Мотивація учнів до лідерства. Лідерська мотивація включає низку потреб людини в самореалізації, афіліації, високих досягненнях, владі та домінуванні, статусі і престижі. Наявність кластеру якостей, зазначених у моделі, самі по собі не можуть визначити спроможність людини бути лідером. Для цього необхідні актуалізовані потреби. Цьому сприяють зустріч і з відомими людьми, участь в органах самоврядування, метод гри, спортивні змагання

2. Забезпечення готовності педагогічного колективу основної школи до формування лідерських якостей учнів.

Нами виділено два аспекти їх готовності до роботи з формування в учнів лідерських якостей засобами інтерактивних технологій, а саме: мотиваційний (психологічна готовність) і методичний. Психологічна готовність суб'єктів освітнього процесу основної школи охоплює вмотивованість, позитивну установку стосовно формування в учнів лідерських якостей, розуміння педагогом потреби держави у громадянах із розвиненими лідерськими якостями, бажання застосовувати інтерактивні методи і технології. Методична готовність педагогічного колективу основної школи до формування лідерських якостей учнів включає оволодіння суб'єктами освітнього процесу вміннями та навичками застосування різних форм і методів, насамперед інтерактивних, у процесі формування лідерських якостей учнів. Для забезпечення педагогічного колективу основної школи до формування лідерських якостей учнів потрібно організовувати науково-методичні семінари та вебінари, забезпечити класних керівників та вчителів-предметників методичними посібниками з формування лідерських якостей учнів засобами інтерактивних технологій.

3. Розвиток учнівського самоврядування. Дієве учнівське самоврядування це таке, яке здійснює позитивний вплив на життєдіяльність школи а учнівського колективу шляхом реалізації соціально корисних проєктів. Ознаками дієвого учнівського самоврядування є: масовість; сформованість керівних органів; наявність організаційної вертикалі, яка пронизує весь учнівський колектив від класу до цілої школи; виборність ключових посад; співпраця з адміністрацією; наявність організаційної та фінансової підтримки самоврядних ініціатив учнів; розвинена матеріально-технічна база.

Реалізація даної моделі формування лідерських якостей учнів основної школи засобами інтерактивних технологій включає результат, який зіставляється з метою. У випадку якщо мета не досягається, або досягається частково,

то модель завжди передбачає контроль і корекцію відповідних компонентів чи етапів з підбором таких форм і методів, які підсилюватимуть бажаний ефект. Рівень сформованості лідерських якостей учнів основної школи визначається шляхом застосування анкетного опитувальника (адаптована авторська анкета).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, модель формування лідерських якостей учнів основної школи засобами інтерактивних технологій включає такі складові елементи: мета (створення умов для формування і самовиховання лідерських якостей учнів основної школи засобами інтерактивних технологій); зміст (кластер лідерських якостей); етапи формування та компоненти (мотиваційний, інформаційно-пізнавальний, ціннісний, праксеологічний, рефлексивний); педагогічні умови (мотивація учнів до лідерства; забезпечення готовності педагогічного колективу основної школи до формування лідерських якостей учнів; розвиток учнівського самоврядування); форми та методи (інтерактивні, проблемні, частково-пошукові, творчі); діагностичний інструментарій (адаптована авторська анкета); результат (зростання рівня сформованості лідерських якостей учнів основної школи); контроль і корекція

Розв'язання проблеми моделювання процесу формування лідерських якостей учнів основної школи засобами інтерактивних технологій не вичерпується питаннями порушеним у цій статті. Перспективою подальших досліджень може бути виокремлення методологічних підходів їх застосування та впровадження у рамках розробленої моделі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех, І. Д. (2015а) *Вибрані наукові праці. Виховання особистості*. Том 1. Чернівці: Букрек. 840 с.
2. Максименко, С.Д. (2014) Лідерство як функція професійної психологічної компетентності особистості.

Проблеми сучасної психології. Вип. 24. С. 7-16.

3. Нестуля, О.О. (2013) *Основи лідерства. Тренінг лідерських якостей та практичних навичок менеджера. Уроки видатних підприємців: навч. посіб.* Київ: Знання. 358 с.

4. Равен, Д. (2002) *Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация*. Москва: Когито-Центр. 396 с.

5. Сопівник Р.В., Рахманіна А. С., Санченко О.В. (2023) *Лідерологія. Підручник для студентів з вибіркового освітнього компоненту «Лідерологія»*. К.:ЦП Компрінт.

6. Сопівник Р.В., Сопівник І.В., Супрун Д.М., Григоренко Т.В. (2023). *Social leadership and team building*. Навчальний посібник. К.:ЦП Компрінт. 200 с.

7. Сопівник Р.В., Сопівник С.Р. (2023). *Лідерська компетентність в освіті: протистояння маніпулятивним впливам в службових відносинах*. Гуманітарні студії: педагогіка, психологія, філософія. Вип. 13 (3). С. 94-103.

8. Шевченко, Г.П. (2017) *Духовність особистості у вимірах культури, виховання та освіти: вибрані наукові статті*. К.: Педагогічна думка. 210 с.

2. Maksymenko, S.D. (2014) *Liderstvo yak funktsiia profesiinoi psykhologichnoi kompetentnosti osobystosti. Problemy suchasnoi psykhologii*. Vyp. 24. S. 7-16.

3. Nestulia, O.O. (2013) *Osnovy liderstva. Treninh liderskykh yakostei ta praktychnykh navychok menedzhera. Uroky vydatnykh pidpriyemtsiv: navch. posib.* Kyiv: Znannia. 358 s.

4. Raven, D. (2002) *Kompetentnost v sovremennom obshchestve: vyivlenye, razvitye y realizatsiya*. Moskva: Kohyto-Tsentr. 396 s.

5. Sopivnyk R.V., Rakhmanina A. S., Sanchenko O.V. (2023) *Liderolohiia. Pidruchnykh dlia studentiv z vybirkovoho osvithnoho komponentu «Liderolohiia»*. K.:TsP Komprynt.

6. Sopivnyk R.V., Sopivnyk I.V., Suprun D.M., Hryhorenko T.V. (2023). *Social leadership and team building*. Navchalnyi posibnyk. K.:TsP Komprynt. 200 s.

7. Sopivnyk R.V., Sopivnyk S.R. (2023). *Liderska kompetentnist v osviti: protystoiannia manipulyativnym vplyvam v sluzhbovykh vidnosynakh. Humanitarni studii: pedahohika, psykholohiia, filosofii*. Vyp. 13 (3). S. 94-103.

8. Shevchenko, H.P. (2017) *Dukhovnist osobystosti u vymirakh kultury, vykhovannia ta osvity: vybrani naukovi statti*. K.: Pedahohichna dumka. 210 s.

REFERENCES

1. Bekh, I. D. (2015a) *Vybrani naukovi pratsi. Vykhovannia osobystosti*. Tom 1. Chernivtsi: Bukrek. 840 s.

SIMULATION OF THE PROCESS OF FORMATION OF LEADERSHIP QUALITIES OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS USING INTERACTIVE TECHNOLOGIES Ruslan SOPIVNYK

Abstract. *The article constructs a model of the formation of leadership qualities of primary school students by means of interactive technologies, the constituent elements of which are: the goal (creating conditions for the formation and self-education of leadership qualities of primary school students by means of interactive technologies); content (a cluster*

of leadership qualities that provide an individual with dominance in peer relationships); stages of formation (motivational, informational and cognitive, valuable, praxeological, reflective); pedagogical conditions (motivation of students for leadership; ensuring the readiness of the teaching staff of the primary school for the formation of leadership qualities of students; development of student self-government); forms and methods (verbal, visual, practical, interactive: the author's training exercise "A wise choice between strengthening food security and promoting alternative sources of energy?", role-playing games "Lace", "Big family photo", "Three facts about yourself", "Pam "Antagonist for feelings", "Joint drawing", "Convey in one word", "Mafia" and others); diagnostic toolkit (questionnaire to determine the formation of leadership qualities); result (increasing the level of formation of leadership qualities of primary school students). It is emphasized that the motivational stage of the model involves the formation of needs for high achievements, prestige and recognition, self-realization. It is indicated that the informational and cognitive stage of the model is based on the transfer of knowledge about leadership (situational theory, theory of value exchange, theory of servant-leadership), power, methods of psychological influence on the social environment, methods of self-diagnosis and self-education of leadership qualities to a primary school student. It is emphasized that the value stage of the model ensures a positive attitude of elementary school students to leadership as a universal and national value. Therefore, the formation of behavioral components of students' leadership qualities is expected through the use of interactive technologies. The final stage of the model is the reflective and evaluation component, which allows the student to reach the level of self-education and overcome the distance between the "I-real" and "I-ideal".

Key words: *leadership qualities, primary school students, value leadership qualities, service leadership qualities, interactive technologies*